

Pentateuch – Tóra – Päť Mojžišových kníh (Gn, Ex, Lv, Nm, Dt)¹

(UTV, Alojziánium, 17.X. 2012)

ThDr. Ing. Jozef Jančovič, PhD. jancovic@centrum.sk

1) Pomenovanie:

Pentateuch (z gr. *pentateuchos* – päťväzok) je formálne meno pre päť kníh (Gn-Dt), zatiaľ čo hebr. pomenovanie **tóra** označuje obsah kníh (I) *poučenie, náuka*, (II) *pokyn*, (III) *zákon* z hebr. slovesa *jrh* – učiť). Je známe aj hebr. meno piatich kníh **chumaš** (dosl. päťina)

2) Postavenie v kánone Starého zákona:

Hebrejský kánon („24“ kníh)	Katolícky kánon / 46 kníh (od gr. prekladu Septuaginty LXX)
Tóra: Gn, Ex, Lv, Nm, Dt	<i>Historické knihy:</i> Gn, Ex, Lv, Nm, Dt, Joz, Sdc, Rút, 1Sam, 2Sam, 1Kr, 2Kr, 1Krn, 2Krn, Ezd, Neh, Tob, Jdt, Est, 1Mach, 2Mach
<i>Nevi'im:</i> Joz, Sdc, 1Sam, 2Sam, 1Kr, 2Kr Iz, Jer, Ez, Oz, Joel, Am, Abd, Jon, Mich, Nah, Hab, Sof, Ag, Zach, Mal	<i>Múdroslovné spisy:</i> Jób, Ž, Prís, Kaz, Pies, Múd, Sir
<i>Ketuvim:</i> Ž, Jób, Prís, Rút, Pies, Kaz, Nár, Est, Dan, Ezd, Neh, 1 Krn, 2 Krn	<i>Prorocké knihy:</i> Iz, Jer, Nár, Bar, Ez, Dan, Oz, Joel, Am, Abd, Jon, Mich, Nah, Hab, Sof, Ag, Zach, Mal

Zjednodušene možno povedať, že v Tóre **Boh koná** (je neustále prítomný na pozadí dejín a keď hovorí tak slová smerujú ku skutkom: *stvorenie, trest, vyslobodenie, zmluva, odpustenie, vedenie*. V *Prorokoch* (*Nevi'im* skorší a neskorší) **Boh hovorí** Izraelu a cezeň národom a v *Spisoch* (*Ketuvim*) hovorí človek k Bohu a o Bohu. Dôležité postavenie Tóry v Starom zákone dokladajú výzvy v okrajových textoch Prorokov (Joz 1,7 bojovník Jozue má o Tóre neustále uvažovať; v Mal 3,22 *Spomeňte si na zákon môjho sluhu Mojžiša*) a na začiatku Spisov (Ž 1,2 meditácia o Tóre).

3) Delenie Pentateuchu a paralelizmus tém v jeho konečnej štruktúre²

Prvých päť kníh Biblie v konečnej podobe kánonu tvorí asi od roku 400 pred Kr. jednotný literárno-historický a teologický celok v tradícii pripísaný Mojžišovi (Mojžiš je však ideálny autor Tóry, Dávid autor žalmov a Šalamún viacerých múdroslovných spisov). Päť kníh má hebrejské mená od začiatkových slov. My máme latinské označenie piatich kníh odvodené z gréčtiny

Genezis	<i>Berešit</i>	<i>Na počiatku</i>
Exodus	<i>Šemót</i>	<i>Mená</i>
Levitikus	<i>Vajjikrá'</i>	<i>Zavolal</i>
Numeri	<i>Vajedabber</i>	<i>Povedal</i>
Deuteronómium	<i>Haddevárim</i>	<i>Slová</i>

V Pentateuchu nájdeme paralelne a kontrastne umiestnené podobné témy. Chiastické (koncentrické) zoradenie kníh a častí Tóry v schéme na ďalšej strane poukazuje na literárnu zručnosť záverečných redaktorov a ich teologický zámer.

- knihy **Genezis** a **Deuteronómium** tvoria **vonkajší rámeč**,
- knihy **Exodus** a **Numeri** tvoria **vnútorný rámeč**,
- v **strede** koncentrickej kompozície je kniha **Levitikus**.

¹ Odporúčaná lit.: *Genezis*. Komentáre k Starému zákonu, I. zv. (zost. P. DUBOVSKÝ), Trnava : Dobrá kniha, 2008; J. JANČOVIČ: *Nech je svetlo!* Úvod k Pentateuchu a exegéza vybraných textov. Bratislava: Kňazský seminár sv. Cyrila a Metoda 2007; Profil a profit Božích rozdielov. In: *Impulz*. Revue pre modernú katolícku kultúru 3 (2/2007), s. 73-86; J. RINDOŠ: Exegetický kľúč ku štúdiu Pentateuchu. Trnava: Dobrá kniha, 1998.

² Rozdelenie prevzaté od E. ZENGERA: *Einleitung in das Alte Testament*. Stuttgart 1998, s. 74-75.

Jakub, hoci zomrie v Egypte je pochovaný v Kanaáne, zatiaľ čo Mojžiš, hoci bol vodca na ceste do cieľa cesty, prekvapivo nikdy do krajiny nevstúpi.

Päť kníh sa javí vcelku ako pokyn daný na cestu odôvodnený Božím konaním. Tóra je Boží dar na ceste k slobode. Tento dar vyvoláva odpoveď človeka. Motivuje k napredovaniu ľudu na ceste, ktorá trvala 40 rokov (40 je číslo jednej generácie a číslo prípravy). Tóra má chrániť ľud pred mnohými externými a internými nebezpečenstvami (porov. súbežné nebezpečenstvá v Ex a Nm). Vrch Sinaj, kde sa zjavil Pán, sa na ceste izraelského národa do slobody javí ako určitý prameň slova, z ktorého prameni darovaný život.³ Izrael pobudne jeden rok pod Sinajom

Knihy Tóry rozprávajú o „počiatkoch“ sveta, človeka, národov (Gn 1-11) ale aj o počiatku vyvoleného národa Izraela cez patriarchov (Gn 12-50) a cez vyslobodený ľud Mojžišom (Ex-Dt). V piatich knihách je **náuka** o tom prečo, ako a kvôli čomu človek, národy a izraelský národ existujú a prečo je práve ľud Izraela spojený v zmluve s Bohom.

Pán Boh sa v Tóre prihovára a naznačuje svoje požiadavky. Je to pokyn v *príbehoch* a *prikázaniach*. Päť kníh postupuje podľa:

- dramatického rozprávacieho oblúka: *príbeh - vyhlásenie zákona pod Sinajom - príbeh*
- základného pohybu: *Izrael na ceste do zaslúbenej zeme*.

Tóra obsahuje rozprávania o tom, čo bolo „na počiatku“: čiže čo je *pôvodným základom dejín Izraela a národov*. Kombinuje sa z dvoch literárnych druhov: *rozprávanie* a *zákon* (legislatívne texty etickej a kultúrnej povahy).

VÝZNAMNÉ ČASTI TÓRY

Prvá správa o stvorení - kňazský optimistický úvod celej Biblie (**Gn 1,1-2,3**) - Stvorenie v šiestich dňoch má pôvod v *kňazských kruhoch*. Je to hymnická próza s opakujúcimi formulami (*Boh povedal: Bud'...a bolo*). Boh tvorí slovom, v prvých troch dňoch tvorí **oddeľovaním** priestory, v nasledujúcich dňoch tieto priestory **dekoruje** a **zapĺňa**: súš rastlinami, nebesia nebeskými telesami, more a vzduch morskými a nebeskými tvormi, a súš zvieratami a ľuďmi. Vyzdvihnutie siedmeho dňa soboty je typické pre babylonský exil. Stredobodom stvorenia je človek, ktorý je v práci i pri odpočinku obrazom Boha (*imago Dei* spočíva v *imitatio Dei*). Celé stvorenie je dobré, lebo je od Boha a plní jeho zámer. Podľa mnohých kňazským epilógom k stvoreniu bude vstup slávy Božej do stánku v Ex 40,16-35. V liturgii sa teda najlepšie človek spája so Stvoriteľom, ktorý svojou slávou zaujme miesto medzi ľuďmi.

Druhá správa o stvorení, prvotný hriech a jeho dôsledky (Gn 2,4-4,26).

Adam a Eva v raji (Gn 2,4-3,24). Text je nekňazského pôvodu, plný symbolov, obrazov a múdroslovných prvkov. Hovorí o začiatkoch človeka (hebr. *'adam*), o živote v raji a o hriešnom páde ľudí (Gn 3). Mýtické prepracované prvky tu boli očistené od pohanských predstáv, keďže odporovali viere Izraela. V podaní o prvom páde človeka je ponúknutá tzv. etiológia, *príbeh zdôvodnenia*: odkiaľ je na zemi hriech, utrpenie a zlo? Had, tajomný princíp zla (rozpráva a vie o zákaze) je sekundárnou príčinou hriechu, pretože za konanie si zodpovedá človek. V páde sa nepopisuje iba prvý hriech, ale všetky hriechy majú v ňom vzor podľa schémy: *pokušenie-váhanie-skutok-hanba-uisťovanie o nevine*. Boh hada preklína, pri človeku postupuje miernejšie, potrestá ho no ešte predtým mu dá znamenie nádeje tzv. **protoevanjeliom** (Gn 3,15b), odeje ho do koží tuník aby prežil mimo Edenu. Pre následné rozprávania o hriechu (Kain, Lamech, Babel) sa budú opakovať tri motívy: *hriech ľudí - Boží trest - Božie zľutovanie*.

Hriech Kaina (4,1-16,26) je vskutku pokračovaním opisu prvej ľudskej rodiny v okolí Edenu a druhým podaním o hriechu v podobe násilia a vraždy. Po narušení vzťahu k Bohu sa i medzi potomkami prvej rodiny narušili vzťahy (k prvému narušeniu došlo už pri Adamovi a Eve). Hriech plodí hriech. Rozprávania svojou teológiou vysvetľuje odkiaľ sa berie násilie a vraždy. Kain bude chránený znamením. Rodokmeň Kainitov zacituje smutnú pieseň Lamecha o 77-násobnej pomste.

³ V tomto pohľade na Sinaj sa dokonca aj požiadavka chleba a vody pred príchodom Sinajom v očiach božích javí ako „legitímna“ (Ex 16 a 17), po pobyte na Sinaji však vedie už k hriechu (Nm 11; 20).

Príbeh o potope (6,9-9,17.18-28) – táto perikopa podáva v podstate **druhý akt stvorenia sveta** (v podobe očistenia sveta vodami). U vyše 60 starovekých národov sú podania o treste v podobe veľkej potopy. Veľmi blízky podaniu potopy je *Epos o Gilgamešovi*. Staroveký text sa po prepracovaní stal výpoveďou v novom svete: Boh odporuje hriechu, potrestá ho, no v spravodlivom Noemovi dáva ľudstvu nový začiatok. Počet 40 dní dažďa pri potope označuje čas prípravy na novú epochu. Stúpanie a klesanie vôd trvá napokon celkovo jeden rok. Po roku potopy sa už viac nebude bezprostredne vykonávať súd po každom hriechu. Boh sa v zmluve s Noemom zaväzuje k láske k stvoreniu. Príbeh o opilosti Noema a hriechu jeho najmladšieho syna Chama naznačí postavenie Sema, otca Hebrejov.

ABRAHÁMOV CYKLUS (Gn 11,27-25,11) – Abrahámov cyklus obsahuje dvadsať krátkych alebo dlhších epizód, podľa rabínskej tradície 10 skúšok a 10 vstupov Pána do jeho života. Abram (*vznešený otec*) sa po odchode z Charanu bude volať Abraháma (*otec množstva* z hebr. *'ab hāmōn* ! Amh] –ba ; v Gn 17,5) dožije sa 175 rokov – 75 bez Boha, 25 bez syna prísľubu, 75 s ním). Novým menom začína pre Abraháma nové poslanie a nový životný úsek. Boh mu prisľúbi početné potomstvo, krajinu Kanaán a požehnanie. A. nasleduje Božie volanie posilnené aj slávnostným uzavretím zmluvy (Gn 15; Gn 17) so znakom zmluvy, s obriezku, ktorej pôvodný hygienický význam prekryl nábožensky význam: je znakom na tele žida. Abrahám odíde s prísľubom do Kanaánu. Všetko sa točí okolo otázky: kto bude dedič prísľubu: Lot (Gn 13), Eliezer (Gn 15) alebo Izmael (16 a 21)? Izák je však ten pravý dedič (Gn 21,1-7; Gn 15;17;18). Prisľúbená zem je Kanaán. Tam sa usadí Izák, potomkovia Lota v Moabe a Ammone, Izmael v púšti. Hlavným obsahom života Abraháma pred Bohom je viera a poslušnosť. Tieto sú vystavené najväčšej skúške pri obetovaní Izáka (Gen 22). Boh odmieta ľudskú obeť a ochotu k darovaniu považuje viac ako samotný dar.

JAKUBOV CYKLUS (Gn 25,19-35,29). Jeho otec Izák je najdlhšie žijúci patriarcha. Je synom veľkého otca a otec veľkého syna. Boh mu potvrdí prisľúbenia Abraháma. Cyklus popisuje charakteristické črty Jakuba (t.j. *klamár; držiaci za členok*) ako otca *Izraela* (bojovník) Stojí v protiklade s Ezauom (otec Edomitov) a Labanom (predok Aramejcov). Len Jakub je dedičom prísľubu a jemu patrí zem Kanaán. Po získaní práv Jakub ujde pred bratom. Na úteku vidí schody do neba, na mieste kde sa uctievali iní bohovia dostáva požehnanie a prisľúbenie pravého Boha. Toto rozprávanie je etiológiou kultového miesta Betelu. Po 20 rokoch sa vracia od Labana so svojou rodinou a stádami. Pri návrate zažije nočný zápas s tajomným mužom pri potoku Jabbok. Rozprávanie vyrastá na tradíciách rannej kanaánskej doby. Strašná bytosť je však sám Boh. Jakub vyjde síce ako víťaz zo zápasu, no kríva. Dostáva nové meno Izrael (= *nech vládne*, resp. *bojuje Boh*). Izrael sa stal praotcom dvanástich kmeňov. Izrael vidí rodinu Jakuba i celý národ ako na Jakubovi založené spoločenstvo cez vieru otcov.

JOZEF OV PRÍBEH (Gn 37,2-50,26: dejiny Jakubovej rodiny) - Oblúbená, literárne kompaktná perikopa na spôsob novely tvorí prechod medzi knihami Genezis a Exodus. Boh koná nie priamo ale na pozadí. Silnie téma Božej prozreteľnosti a téma pádov a vzostupov spravodlivého Jozefa. Otázka znie: prečo má Izrael 12 kmeňov, a či je Jozef jediným dedičom prísľubu. Júda je však nositeľ prísľubu. Pohľad na jeho charakter ponúka Gn 38 a najmä Júdová reč v Gn 44,18-34. Po zmierení sa celá rodina usadí v Egypte. Všetkým synom otec Jakub v cudzine dopraje vidieť výhodné alebo nevýhodné postavenie a všetci budú predkami kmeňov Izraela, ktorý vyjde z Egypta. V prisľube Júdovi zaznie mesiášska predpoveď: *Neoddiali sa žezlo od Júdu, ani berla od jeho nôh, kým nepríde (Ten), ktorému prisľúcha (žezlo) a ku ktorému sa pritulia národy* (Gn 49,10) a v Gn 50,42 zaznie prísľub návratu.

Témy z Knihy Levitikus

A) Každé náboženstvo nutne pozná **obetu** (hebr. zevách) a *obetný dar* (korbán). Obeta je vonkajšie rituálne zmateriálne vzťahu k Bohu, ktoré sa v Izraeli prináša najmä na odčinenie hriechov. Cez obeť, pri ktorej sa človek dačoho vzdáva v prospech Boha, sa vstupuje do veľmi úzkeho vzťahu s Pánom. Prináša sa obeta zvieracia (iba neporušené domestikované čisté zvieratá) a rastlinno-potravinová (snop, múka, plody zeme, kadidlo, olej, víno, soľ). Obeta sa vníma z troch uhlov pohľadu: a) obeta je **darom** (*zápalná, rastlinná, obeta z prvotín*)

b) obeta tvorí **spoločenstvo** s božstvom (*pokojná obeta*),

c) obeta má za cieľ **odčinenie** a **odpustenie** hriechov (*obeta za hriech, nápravná obeta*).

V obetnom systéme má *odčínajúcu moc krv* a patrí Bohu (Gn 9,4), lebo podľa protologickej predstavy v nej je život a práve ňou sa dosahuje odpustenie hriechov; aj rastlinné obety budú často pridružené ku krvavým. V obete za hriech krv sprostredkuje odpustenie za neúmyselné hriechy.

B) Kňazstvo, kňaz (hebr. kohen) obraz o kňazoch v Lv je výsledkom dlhého vývoja. Patriarchovia pôvodne sami obetujú Bohu (Gn 8,20; 15,9-10; 22,1-14). Okolo kultových miest sa usadia kňazské rody, zabezpečujú služby a uchovávajú rituálne obrady. V Jeruzaleme nájde Dávid Sadokitov, súvisiacich s salemským kráľom a kňazom Melchizedechom(?). Po Joziášovej náboženskej reforme kňazi žijú okolo chrámu. Spory medzi Sadokitmi a Abiatarovcami ustanú až v exile. Po exile (538 pred Kr.) je kňaz pomazaný na spôsob kráľa, ktorého už Izrael definitívne stratil. Pozícia veľkňaza získa na vážnosti, ako kráľ nosí kráľovské insígnie (8,9) a je pomazaný (8,12). Veľkňaz Aristobulos I (104-103 pred Kr.) sa menoval aj za kráľa. Pri transformácii kňazstva však zostane zachovaný **sprostredkovateľský** charakter kňaza. Kňaz je prostredník medzi Bohom a ľuďom.

Predstavuje celý Izrael pred Bohom a zároveň reprezentuje Boha pred Izraelom. Obradný kňazský systém a kňazská tradícia nevytvára teda priepasť medzi Bohom a človekom, ale núka spôsob na tvorbu vzájomného vzťahu pri jasnom zachovaní rozdielov medzi nimi.

C) Čisté (hebr. *tahor*) **a nečisté** (*tamé*): koncept nečistoty je blízky *tabu*, kam sa radí všetko nezvyčajné, čo sa vymyká normálu a je hrozbou, preto sa pred tým chrániť očisťovaním. Na starovekom Blízkom Východe sa nečistota pokladala za démonický činiteľ. Vždy nejako súvisela so smrťou.⁴ V kňazskom systéme Pisma stráca svoj démonický aspekt. Nie je ani tak hrozbou pre jednotlivca, ale skôr pre svätyňu. V tomto systéme je čistota nedostatok nečistoty, pričom čistota nedodáva osobe alebo veci stav svätosti. Je potrebnou pre svätosť. Každá osoba alebo vec môže byť čistá. Nečistota pochádza z ľudských zdrojov (Lv 12-15; Nm 19). Ako čistota tak aj nečistota je časová a vždy podrobená k odstráneniu cez vlastné očisťovacie rituály. Nečistota nie je sama o sebe hriešny akt. Hriechom pre Izraelitu je keď nečistý koná, ako keby bol čistý. Povinnosti života (materstvo, pochovanie) znečisťujú. V kontraste k ľudským zdrojom nečistoty stojí na druhej strane stravný systém Izraela, ktorý zvažuje existenciu aj iných zdrojov nečistoty, totiž zo stravy. Zatiaľ čo bežní Izraeliti nie sú obmedzovaní v znečistení kontaktom s ľudským zdrojom nečistoty (výtok semena, pohlavný styk, materstvo, menštruácia), pozitívne je im zakazované jesť mäso nečistých zvierat. Zdržať sa nečistých jedál je cnosťou. Stravný režim je morálnym imperatívom a nariadením pre posväcovanie (porov. Lv 11,44). Zákazy v stravovaní sa nám zdajú svojvoľné, nevieme prečo sa myslelo, že len určité zvieratá (prežúvavce a párnokopytníky), určité vtáky a ryby súviseli so svätým životom. Základy systému súvisia so starovekým pôvodným chovom domáceho dobytku na konzumáciu a obetovanie pôvodným božstvám. To, čo zmenilo toto staré uprednostňovanie zvierat na dlhý zoznam čistých a nečistých zvierat bolo poznanie, že Izrael bol povolán byť svätým národom. Svätosť mohla takýmto stravným systémom (popri oblečení, slávení sviatkov, pôste) dosahovať už celý národ, deň po dni a v rámci dňa pri tom, čo jedli si uvedomovali jedinečné Božie povolanie. Pojem čistoty sa transformuje. Ezechiel použije slovník nečistoty na hriechy Jeruzalema. Nový zákon prináša diskusiu vzhľadom na platnosť týchto nariadení (Mk 7,1-23; 1Kor 6,12-20).

D) Otázka svätosti (kodeš), **svätého** (kadóš) je základnou tézou SZ. Je nadstavbou čistoty, s ktorou súvisí. Povedať o svätosti Boha, znamená hovoriť o úplnej odlišnosti a neporovnateľnosti s človekom. Biblická svätosť súvisí teda s odlišnosťou veci od bežnej profánnej reality. Najnovšie niektorí autori pojem svätosti spájajú skôr s princípom jedinečnosti súvisiacim s Bohom. V Písme *svätý* nie je teda morálnym ale skôr bytostným označením. Konštitutívny prvok svätosti spočíva v jej dosiahnuteľnosti. Vyvolením ľudu si ho Boh oddelil a tým sa stal svätým. U človeka definuje svätosť aj morálnu požiadavku, ktorá je dôsledkom vitálneho spojenia s Bohom. Okrem osôb (kňazi) sú posvätné obdobia (šabbat, deň Pánov), miesta (chrám), veci (olej pomazania). Pojem svätosti nesie tri myšlienky:

- **oddelenie** od svetského a napojenie na jediného Boha,

⁴ Tento aspekt si označenie nečistý udržuje v každom následnom systéme: nečisté skutky alebo myšlienky, podobne ide v tomto smere aj Ježišov postreh, že to zlo vychádzajúce zo srdca človeka ho znečisťuje.

- **posvätenie** vyplýva zo vstupu do spoločenstva s Bohom,
- **angažovanie** v službe konať vôľu Pána aj k blíždym.